

ROBERT JASTRZĘBSKI (Warszawa)

Prawo wekslowe w dawnej Rzeczypospolitej

I. Początki prawa wekslowego. 1. Prawo wekslowe w dawnej Polsce miało, podobnie jak w wielu ówczesnych państwach, charakter zwyczajowy. Pierwsze wzmianki na temat skryptów dłużnych o charakterze abstrakcyjnym datuje się na połowę XIV wieku¹. Ich rozpowszechnienie związane było najprawdopodobniej z rozwojem obrotu handlowego z obszarem dzisiejszych Niemiec. Kupcy niemieccy prowadząc wymianę handlową z terytorium obecnych północnych Włoch (Lombardia) transmitowali określone rozwiązania prawne, w zakresie skryptów dłużnych, na obszar dawnej Rzeczypospolitej. Niektóre skrypty charakteryzowały się występowaniem w ich treści klauzuli „na zlecenie” i „na okaziciela”. Przykładem pierwszego rodzaju skryptu dłużnego może być „(1381) zobowiązanie Ziemowita Młodszego księcia mazowieckiego zapłacenia Zawiszy, biskupowi krakowskiemu 100 m. gr. praskich *exsolvere promittimus eidem domino Episcopo aut cui ipse dominus Episcopus demandaverit, in Civitate Cracoviensi assignare cum effectu*”, oraz „(1406) zobowiązanie wojewody krak. Kmity zapłacenia Mikołajowi, arcyb. Gniezn. 830 m., *domino Nicolao, archiepiscopo suis fratribus germanis aut legitimis successoribus quocumque casu non solverint...*”².

Natomiast egzemplifikacją dokumentu z klauzulą „na okaziciela” jest zobowiązanie króla polskiego Jana I Olbrachta na rzecz księcia oświęcimskiego Janusza i jego żony Barbary zapłacenia dwóch tysięcy florenów *y tomu kazdemu, ktozby tento nass list z gegich dobru woly gmiel*, czy też zobowiązanie króla Kazimierza Jagiellończyka, pochodzące z 1488 r., zapłacenia księciu Janowi zatorskiemu pewnej sumy pieniężnej³. Wynika z tego, że nabycie doku-

¹ R. Taubenschlag, *Skrypty dłużne z klauzulą „na zlecenie” i „na okaziciela” w średniowiecznym prawie polskim*, *Czasopismo Prawnicze i Ekonomiczne* z 1936 r. s. 84.

² *Ibidem*, s. 90.

³ *Ibidem*, s. 90–91.

mentu na zasadzie *traditio* nie było jedynym konstytutywnym warunkiem realizacji prawa, które wynikało ze skryptu dłużnego. Była nim również dobra wiara nabywcy, oczywiście oparta na innych zasadach niż obecnie, tzn. nabywca prawdopodobnie musiał udowodnić, że nabycie nastąpiło *ipso iure* od zbywcy na zasadzie cesji (przelewu), bądź delegacji (pełnomocnictwa)⁴. Konkludując: skrypty dłużne nie były w obecnym rozumieniu papierami wartościowymi, a ich funkcja ograniczała się do uzyskania kredytu w wyniku zaciągnięcia określonego zobowiązania pieniężnego. Natomiast funkcją, rzec można, wtórną był późniejszy obrót nimi przy pomocy cesji albo pełnomocnictwa, który najczęściej miał na celu kompensację wzajemnych długów i wierzytelności.

Instytucja weksla, w pełnym tego słowa znaczeniu, pojawiła się na terytorium dawnej Rzeczypospolitej dość późno, bo w XVII wieku i jej zasięg zasadniczo był ograniczony do Gdańska i obszaru „Prus hołdownicznych”⁵. Prawdopodobnie i dawniej miały miejsce załatwiane przy pomocy weksli, najczęściej zagraniczne, transakcje handlowe, których uczestnikami byli zwykle mieszczanie. Już „Władysław Jagiełło ustanowił wexlarza żyda w Krakowie, chcąc ułatwić akademikom pożyczki i zobowiązał go: aby nie brał więcej procentu jak grosz od grzywny na miesiąc”⁶.

2. Na terytorium dawnej Rzeczypospolitej, przed powstaniem pierwszych regulacji wekslowych, istniały instytucje doń zbliżone. Mianowicie były to: membrany na okaziciela oraz „mamry” („mamrany” żydowskie). Pierwsza z nich miała następującą postać⁷:

Membrana odemnie niżej podpisanego dana jest Ukazicielowi tey membrany moiey na sumnę Złotych Polskich sto Czterdzieści y Siedm, każdy Złoty rachuiąc po gr. 30 Polskich, którą to zwysz mianowaną sumnę 147 obieciuję y powinien będę każdemu Ukazicielowi tey membrany moiey na dwie racie. Pierwszą ratę da Pan Bóg na Srodopoście Dominica Letare Złotych Siedemdziesiąt y trzy groszy Pietnaście w roku 1662, drugą i ostatnią ratę w tymże roku na S-ty Wojciech Złotych Siedemdziesiąt y trzy groszy Pietnaście bez żadnej zwłoki y trudności oddać y zapłacić, a co dla lepszey wiary i Pewności Ręką swoją własną podpisałem się. Działo się we Lwowie dnia 16 Februarii A – o 1662 Stanisław Szcepką, Jan Miller jako świadek bes skody swoij Thomas Rabel jako świadek.

⁴ Ibidem s. 92. Szerzej na temat dobrej wiary w prawie polskim: K. Przybyłowski, *Dobra wiara w polskim prawie cywilnym (ogólne uwagi o pojęciu)*, Studia Cywilistyczne 1970 r. t. XV.

⁵ J. Louis, *Dawne prawo wekslowe polskie*, Lwów 1872 r. (przedruk z nr 41–47 „Prawnika” z 1872 r.), s. 9.

⁶ W. Dutkiewicz, *Prawa Cywilne jakie w Polsce od Roku 1347 do wprowadzenia Kodeksu Napoleona Obowiązywały*, Warszawa 1869 r. s. 223.

⁷ F.K. Fierich, *Prawo wekslowe w Polsce na podstawie konstytucji sejmowych 1775, 1776, 1778, 1780*, Kraków 1908 r. s. 9. Szerzej: W. Dutkiewicz, op. cit., s. 168.

Pojawiły się one prawdopodobnie na terytorium ówczesnej Polski na przełomie XV i XVI wieku⁸. Informację o nich możemy między innymi znaleźć w wydanej w Warszawie w dniu 28 maja 1659 r. przez wojewodę krakowskiego Stanisława Potockiego, ordynacji dla Żydów krakowskich, która dotyczyła kognicji spraw z membran⁹. Liczne interesy, których wynikiem było wystawianie membran prowadzili w XVII wieku Żydzi w Krakowie i na Kazimierzu. Często uczestnikami ich była szlachta oraz mieszczenie. I tak, w roku 1622 szlachcic i rajca krakowski Stanisław Chodowicz pozwał Izaaka Jakubowicza o to, iż ten nie chciał mu wydać dwóch membran, złożonych u niego na pokrycie nieznannej bliżej należności. Pierwszy membran opiewał na 3000 złp. i był wystawiony 30 grudnia 1619 r. oraz płatny na jarmarku Lublinie w 1620 r. Natomiast drugi, wystawiony i zawierający w swojej treści tę samą kwotę, był płatny na Matkę Boską Gromniczą 1621 r.¹⁰ Innym przykładem mogą być interesy inkasowe, prolongaty oraz skwitowania membran¹¹.

Natomiast mamrany funkcjonowały w obrocie, w odróżnieniu od innych ówczesnych państw europejskich, przede wszystkim na obszarze państwa polskiego, między innymi na jarmarkach w Lublinie i Jarosławiu. Charakteryzowały się brakiem oznaczenia miejsca płatności – domicylu, czego konsekwencją była zapłata sumy pieniężnej określonej w „mamranie”, na rzecz jego posiadacza, od wystawcy w każdym miejscu, gdzie posiadacz go spotkał¹². Dzieliły się one na dwa rodzaje „Staar – chow” oraz „Star – iska”. Pierwszy z nich przypominał zobowiązanie wekslowe, przy czym jego treść bardzo często przypominała treść weksła własnego. Treść mamranu była następująca: 1) suma dłużna w słowach, 2) oznaczenie płatności – na okaziciela, 3) czas zapłaty, 4) podpis dłużnika – wystawcy – na odwrotnej stronie skryptu¹³.

Poza tym mógł zawierać uroczyście zapewnienie zapłaty. Zdolność do jego wystawiania była prawdopodobnie zależna od tego czy wystawca był już żonaty od trzech lat¹⁴. Poza tym istotne znaczenie dla realizacji praw z niego wynikających miał sposób dochodzenia ucieleśnionej w „mamranie” wiarygodności. Był on, w pełnym tego słowa znaczeniu, ostrzejszy niż rygor

⁸ Szerzej: M. Bałaban, *Dzieje Żydów w Krakowie i na Kazimierzu (1304–1868)*, Kraków 1912, s. 142–228, *Żydzi Lwowscy na przełomie XVIgo i XVIIgo wieku*, Lwów 1906 r., s. 299–301; F.K. Fierich, op. cit., s. 67–70; M. Howorka, *Polskie prawo wekslowe i czekowe*, Poznań 1928 r., s. 14, M.H. Koziński, *Prawo wekslowe*, Toruń 1997 r., s. 17.

⁹ S. Kutrzeba, *Zbiór aktów do historii ustroju sądów prawa polskiego i kancelarii sądowych województwa krakowskiego z wieku XVI–XVIII*. Archiwum Komisji Prawniczej, Kraków 1909, t. VIII, nr 168, s. 137–138, art. 4–5.

¹⁰ M. Bałaban, *Dzieje Żydów w Krakowie i na Kazimierzu (1304–1868)*, Kraków 1912, s. 169.

¹¹ Ibidem, s. 181 i n.

¹² F. K. Fierich, op. cit., s. 69–70.

¹³ Ibidem.

¹⁴ Ibidem, s. 69.

weksłowy, tzw. *rigor cambialis*. Po pierwsze „mamran” był płatny na okaziciela i gdziekolwiek, to znaczy gdzie jego posiadacz zastał wystawcę. Po wtóre jakiegokolwiek „ekscepcje”, w obecnym rozumieniu zarzuty, były wykluczone, oprócz zarzutu nieautentyczności „mamranu”¹⁵. Występowały one przede wszystkim w dawnej Rzeczypospolitej, choć można je było również spotkać np. w Prusach. „Mamrany” przestały kursować prawdopodobnie około 1830 r.¹⁶.

Oprócz tego obrót skryptami dłużnymi dotyczył tzw. wekselbrifów. Wzmianki o nich możemy znaleźć między innymi w zapiskach sądowych gminy żydowskiej we Lwowie. Miały one generalnie następującą postać¹⁷:

Zobowiązujemy się niniejszem pismem i podaniem ręki na dniu lwowskiego jarmarku 1629 r. (5389 r.) do wypłacenia wierzycielowi 500 złp., lecz zgodził się tenże, byśmy mu zamiast waluty dali 54¹/₂ kamienia dobrej saletry.

Podpisy (ut supra).

Dłużnicy podpisali w mej obecności, co niniejszem stwierdzam

Józef syn Judy naczelnik kolegium sądowego.

Interesujące było postępowanie amortyzacyjne dotyczące tego skryptu dłużnego, gdyż fakt jego zgubienia ogłaszany był najpierw w synagodze, a następnie wciągany do akt sądowych. Ostatnia czynność miała następującą postać: *Poświadczamy... że dano obwołać w przedmiejskiej synagodze, że zgubiono weksel na 200 fl. + 10 fl. %, na którym były skwitowane conti 100 i 46 fl. reszta płatna 8. Tiszri 5395 (1635 r.)*¹⁸. Niekiedy nawet na osobę, która znajdzie i zrobi użytek z zagubionego dokumentu, ogłaszana była klątwa¹⁹.

Jednakowoż, w ówczesnym obrocie handlowym, nie występowały tylko wyżej wymienione *quasi* weksle, bowiem o wekslach i wekslarstwie możemy spotkać liczne wzmianki w dziełach z XVII wieku, często o charakterze szkolnym. Przykładem może być dzieło Jana Aleksandra Gorczyńskiego po tytule *Nowy sposób Arytmetyki. Jako się każdy prędko y łatwie może nauczyć rachować. Sformowany. Rozmowa dla snadniejszego pojęcia. W Roku 1647. w Krakowie w Drukarni Krzysztofa Schedla*. Znajduje się w nim rozdział: *o wekslach ábo iáko Lácinnicy zowiá o Cambiách*, w którym między inny-

¹⁵ Ibidem s. 70.

¹⁶ Ibidem s. 69. Omówieniem mamranów zajęli się, w późniejszych czasach, rabini: Joel Sirkes, Solbathai Kohen, Mose Ribkes. Na uwagę zasługuje praca rabina z Poznania Blocha, *Der Mamran, der jüdisch polnische Wechselbrief* zamieszczona w zbiorowym dziele *Festschrift zum 70-ten Geburtstage Berliners*, Frankfurt nad Menem 1903, s. 50–64.

¹⁷ M. Bałaban, *Żydzi Lwowscy [...]*, s. 299.

¹⁸ Ibidem, s. 299–300.

¹⁹ Ibidem, s. 300–301.

mi czytamy: *Iż nie ząwsze dla niebezpieczeństwá / w gotowiżnie pieniądze Kupcy z sobą wozić mogą / wynaléżli dla tego Cámbia ábo Weksle / aby ten tylko kárte máiąc Cambiatora swojego miásta / gdzie pieniądze odliczył / mógł takież pieniądze w Cudzey ziemi mieć. Wiedz ieśliz według signifi-caci y imienia uważamy / co jest Weksel / nie znaczy sie nic innego tylko przemienienie według Niemców. Jeśli zaś według mieysca / to znaczy tego Kupcá który sie tym tylko báwi / aby drugiemu który także na Cambium ábo Weksel w innym mieście daie rowno correspondował. Jeśli zaś względem / swego esse, to Weksel znaczy list ten / ábo zeznánie Cámbiatora tego, który wziął pieniądze aby temu pokáźycielowi oddano ták wiele było / iáko wiele na Cambium oddał*²⁰. Wynika z tego, że weksel – jako taki – pełnił przede wszystkim funkcję obiegową i płatniczą, a także umożliwiał bezpieczne otrzymanie gotówki, bez potrzeby przesyłania jej z jednej miejscowości do drugiej.

Istotne znaczenie dla rozwoju prawa wekslowego w dawnej Rzeczypospolitej miały wydane przed 1775 r. dwie miejskie ustawy wekslowe. Chodzi mianowicie o Gdańską Ustawę Wekslową z 8 marca 1701 r. oraz Elbląską Ustawę Wekslową z 27 stycznia 1758 r., które wydały rady wyżej wymienionych miast²¹. Były to faktycznie ustawy wekslowe niemieckie, oparte na prawie zwyczajowym. Pierwsza z nich „należy do lepszych współczesnych niemieckich ustaw wekslowych”²². Została ona uzupełniona w 1747 i 1766 r. Interesujące, że w pierwszym z uzupełnień możemy znaleźć wzmiankę na temat istnienia weksli toruńskich, elbląskich i polskich²³. Wynikałoby z tego, że obrót wekslowy w dawnej Rzeczypospolitej przed 1775 r. opierał się na co najmniej czterech źródłach prawa. Ustawa wekslowa Gdańska charakteryzowała się tym, iż dawała nieograniczoną *wolność i możność wystawiania weksli*, a także przyznawała niektórym wierzytelnościom, takim jak hipoteczne, zastawne, czy też dotyczącym dzieci małoletnich, pierwszeństwo zaspokojenia przed wierzytelnością wekslową²⁴.

Druga miejska ustawa wekslowa obejmowała 94 artykuły i jak napisał F.K. Fierich „należy do najlepszych i najobszerniejszych ustaw wekslowych współczesnych”²⁵. Była ona wzorowana na wyżej wspomnianej ustawie wydanej przez Gdańsk oraz Ustawie Wekslowej Lipskiej²⁶. Różniła się ona od

²⁰ F. K. Fierich, op. cit., s. 9–10.

²¹ A. Doliński, *Polskie prawo wekslowe*, Poznań 1925, s. 67.

²² F. K. Fierich, op. cit., s. 10.

²³ Chodzi o ustęp drugi uzupełnienia z 1747 r. który między innymi wymienia: „[...]Thor-nische, Elbingische und Polnische Wechsel – Briefe [...]”. Interesującym zagadnieniem jest istnienie osobnej toruńskiej ordynacji wekslowej, która prawdopodobnie istniała i miała charakter prawa zwyczajowego. Szerzej: F. K. Fierich, op. cit., s. 10–11.

²⁴ Szerzej: J. Louis, op. cit., s. 12.

²⁵ F. K. Fierich, op. cit., s. 11.

²⁶ Ibidem, s. 11–12.

pierwszej przede wszystkim ograniczeniem kręgu osób, które mogły wystawiać weksle. Przywileju tego pozbawiono w szczególności osoby stanu duchownego²⁷.

3. Wynika z tego, iż wekslarstwem, w owym okresie, trudniła się głównie ludność pochodzenia żydowskiego oraz mieszczaństwo. Związane to było z tym, że wyżej wymienione grupy społeczne zajmowały się przede wszystkim kupiectwem, jak również uczestniczyły w wymianie handlowej z zagranicą, gdzie weksel pełnił ogromną rolę. Dlatego też wiele rozwiązań dotyczących tej instytucji prawnej miało i ma charakter kosmopolityczny, co możemy zauważyć w wielu ówczesnych regulacjach. Natomiast szlachta, będąc warstwą uprzywilejowaną, miała do weksli stosunek obojętny, gdyż najczęściej ich nie używała i wierna była zasadzie, że: *i owszem, wszytek stan rycerski usiadł na prawdzie i na wierze, które cnoty dwie, mówiąc o nich właśnie, brzydzą się wszystkimi piętymi obchody, które też za złą a mierzioną rzecz zysk piętymy u siebie ma, tak, iż też i Franciszek ś[więty] w zakonie swym braty swe, nie tylko mieć pieniądze, ale i dotykać się piętymy zakazał. Czemu? Przeto, iż jako z dotykania niewieściego ciała hnet żądło ono przyrodzone przeciwko niewieście w nas wstaje, tak też z dotykania piętymy zapaliwa się chuć w nas przeciwko piętymom łakoma [...], bowiem bo i Bóg mówi: non potestis Deo servire et mammonae, to jest nie możecie razem Bogu, to jest prawdzie, służyć i kupczyć*²⁸. Zresztą było to związane z wydanymi przez Sejm konstytucjami z lat 1633 i 1677²⁹. Pierwsza z nich stanowiła: *A ieśliby który szlachcic osiadłszy w mieście, handlami się bawił, y szynkami mieyskimi, y Magistratus mieyskie odprawował, ten ma tracić praerogativam nobilitatis y kiedyby sam, albo potomstwo podczas takowych zabaw iego splodzone, z miasta w tym wyszedłszy, iura nobilitatis sobie chciał przywłaszczuć, y ziemskich dobr nabywać: taki każdy za szlachcica miany bydź nie ma, y dobra, iego terrestia, iure caduco każdy szlachcic uprosić sobie po nim może*³⁰. Sytuację zmieniła dopiero konstytucja z 1775 r., która ustanowiła, że *kupiectwo w tym stanie prawu y dostojności szlachectwa nie uwłacza, dla czego znosząc konstytucyje in contra stanowione, deklarujemy: iż odtąd szlachcic wszelkiego rodzaju kupiectwem się bawiący, szlachectwa swego utracić nie będzie*³¹.

²⁷ Szerzej: J. Louis, op. cit., s. 14.

²⁸ S. Orzechowski, *Policja Królestwa Polskiego na kształt Arystotelesowych Polityk wypisana i na świat dla dobra pospolitego trzema kłiami wydana*, opracował J. Starnawski, Przemysł 1984, s. 29.

²⁹ Volumina Legum III, 806, art. 45; V, 463, art. 27.

³⁰ J. Sawicki, *Wybór Tekstów Źródłowych z Historii Państwa i Prawa Polskiego*, Warszawa 1952, T. I, Cz. I, s. 205–206.

³¹ Volumina Legum VIII, 183.

Oczywiście przed tą datą istniał obrót wekslowy, w którym również, choć nie na taką skalę jak później, uczestniczyła szlachta. Należy w tym miejscu zwrócić uwagę na działalność, powołanych w 1764 r. osobno dla Korony i Litwy, komisji skarbowych³². Chodzi przede wszystkim o działalność ich w domenie sądownictwa handlowego, w szczególności spraw wekslowych. Wynika to z faktu, iż komisje formalnie pełniły początkowo funkcję sądu pierwszej i jedynej instancji w sprawach handlowych. Miały one być sądem specjalnym w sprawach handlowych, bez względu na przynależność stanową³³. W związku z ogromną ilością spraw, jaka zaczęła wpływać do sądów komisji, ograniczono zakres ich kognicji. Stąd w sprawach związanych z handlem i manufakturami stanowić zaczęły jedynie instancję apelacyjną, wyjąwszy sprawy wekslowe i sprawy kredytowe oraz handlowe kupców zagranicznych ze szlachtą³⁴.

Celem komisji, w zakresie sądownictwa, był szybki i sprawny wymiar sprawiedliwości, albowiem do ich zadań należało *wskazać, y satysfakcyą, komu od kogo iakowa będzie należała, nieodwłocznie dla prędkiey sprawiedliwości handlujących nakazać*³⁵. Dlatego też ogromne znaczenie miał tryb postępowania przed komisjami, który odbiegał od ówczesnej praktyki sądowej³⁶. Główną rolę w zakresie judykatury wekslowej pełniła Komisja Skarbu Koronnego, gdyż w Komisji Skarbu Wielkiego Księstwa Litewskiego ilość tych spraw była niewielka, co z kolei było związane ze *stabością i niezbyt liczną grupą kupiectwa litewskiego*³⁷. Sposób wyrokowania w komisjach oparty był na prawie zwyczajowym, a częstokroć na *bardzo swobodnym uznaniu*. W taki sposób została rozpatrzona, wyrokiem Komisji Skarbowej Koronnej z dnia 10 listopada 1773 r., sprawa wekslowa Ludwika Lodrona kanonika warmińskiego, który wystawił na Dulfusa cztery weksle na 5.000 dukatów, płatne w dniu 4 listopada 1772 r., a następnie żyrował je na ks. Jabłonowskiego kasztelana krakowskiego³⁸.

³² Volumina Legum VII, 27–34, 154–160.

³³ G. Bałtruszajtys, *Sądownictwo komisji skarbowych w sprawach handlowych i przemysłowych (1764–1794)*, Warszawa 1977 r. s. 47.

³⁴ Volumina Legum VII, 669–670. Szerzej: G. Bałtruszajtys, *Początki sądownictwa Komisji Skarbu Koronnego (1764–1765)*, Czasopismo Prawno-Historyczne z 1969 r., T. XXI, z. 2.

³⁵ Volumina Legum VII, 30, 157.

³⁶ Szerzej: G. Bałtruszajtys, *Sądownictwo komisji skarbowych w sprawach handlowych i przemysłowych (1764–1794)*, Warszawa 1977 r., s. 47 i n.; eadem, *Komisja Skarbu Koronnego jako organ kolegialny (1764–1794)*, Czasopismo Prawno-Historyczne z 1988 r. Tom XL, z. 1; T. Ostrowski, *Prawo Cywilne Albo Szczególne Narodu Polskiego*, T. II, Warszawa 1784 r. s. 68–71, 183–187; P. Burzyński, op. cit., T. I, s. 345–346.

³⁷ G. Bałtruszajtys, *Sądownictwo komisji skarbowych w sprawach handlowych i przemysłowych (1764–1794)*, Warszawa 1977, s. 139.

³⁸ J. Louis, op. cit., s. 10.

Egzemplifikację działalności pierwszej z komisji stanowi poniższe zestawienie pozwów, pochodzące z ksiąg ciechanowskich, jak również zestawienie pozwów, zawarte w pojedynczej księdze ławniczo-wójtowskiej z 1784 r.³⁹

Lata	SPRAWY		
	skarbowe	wekslowe	z handlu
1766	7	–	1
1767	2	–	2
1768	–	1	1
1769	4	–	–
1770	–	1	2
1771	1	1	–
1772	–	1	2
1773	2	4	3
1774	2	–	3
1775	3	3	7
1776	2	–	–
1777	1	1	2
1778	5	7	1
1779	7	6	8

Lata	SPRAWY		
	skarbowe	wekslowe	z handlu
1780	4	5	2
1781	1	6	3
1782	–	5	4
1783	4	4	3
1784	5	4	3
1785	3	7	3
1786	–	7	5
1787	2	6	7
1788	2	3	2
1789	1	3	2
1790	3	3	5
1791	5	4	3
1792	–	1	–
1793	1	–	–

SPRAWY	Ilość pozwów
skarbowe	4
wekslowe	19
ze skryptów dłużnych	4
z rejestru cudzoziemskiego	9
handlowe	8
z umów	4
bez podania przedmiotu sporu	14

SPRAWY	Powód				Pozwany		
	szlachta	mieszczanie	kupcy	Żydzi	szlachta	mieszczanie	kupcy
wekslowe	9	6	4	–	1	14	4
inne	14	12	11	3	4	25	11

³⁹ Dane: G. Bałtruszajtys, op. cit., s. 105, 107.

Oprócz tego należy zwrócić uwagę na działalność Komisji *Boni Ordinis*, w szczególności dla Warszawy, która rozpoczęła swoją działalność w 1765 r. Chodzi mi przede wszystkim o jurysdykcję w sprawach handlowych i wekslowych między mieszczanami, określoną w przygotowanej przez nią ordynacji. Oczywiście kwestią dyskusyjną jest, w jakim zakresie było sprawowane przez komisję sądownictwo w sprawach wekslowych⁴⁰.

II. Konstytucja z 1775 r. i jej konsekwencje. 1. Projekt prawa wekslowego był rozpatrywany przez delegację sejmową na początku lutego 1775 r. Istotne znaczenie miał wniosek zgłoszony przez ks. Czetwertyńskiego: *Czy prawo wekslowe ma się ściągać na stan szlachecki, czy tylko na handlujących?*⁴¹. Większość głosów opowiedziała się, że ma on obejmować wszystkich. Następnie w dniu 13 kwietnia 1775 r. została uchwalona przez Sejm Extraordynaryjny konstytucja sejmowa pod tytułem *Ustanowienie Praw Wexlowych*⁴².

Na uwagę zasługują przyczyny ustanowienia konstytucji z 1775 r. Już w wstępie konstytucji określono, że *tak chcący w krajach naszych handel, y kredyt onemu potrzebny, kwitnący utrzymać, niniejsze prawo wexlowe, według ktorego każdy kredytor od swego dłużnika mógłby iak naysprędszą y iak nayspewniejszą otrzymać satysfakcją, stanowimy*⁴³. W związku z tym konstytucja ta miała, w zamyśle ustawodawców, rozwinąć handel i kredyt. Nie chodzi tu jedynie o obszar ówczesnej Rzeczypospolitej, ale również o państwa ościenne, zwłaszcza Prusy. Dlatego też ostatni VIII paragraf konstytucji powołał jako *ius subsidiarium* (prawo posiłkowe) dla prawa polskiego dzieło obcego uczonego Jana Gottlieba Heineciusa *Elementa Iuris Cambialis*⁴⁴, wydane po raz pierwszy w 1742 r. w Amsterdamie. Dzieło to miało do 1779 r. osiem wydań, przy czym owym prawem posiłkowym prawdopodobnie było wydanie siódme, pochodzące z 1764 r. z Norymbergi⁴⁵. Miało to nadać mu walor europejski, zważywszy na to że autor wyżej wymienionego dzieła, w owym okresie, był jednym z czołowych teoretyków prawa wekslowego. Oprócz tego żywo zainteresowana w powstaniu prawa wekslowego była szlachta, która od 1775 r. mogła parać się kupiectwem.

⁴⁰ Ibidem, s. 149–150.

⁴¹ Szerzej: ibidem, s. 89–90; R. Łaszewski, *Sejm Polski w latach 1764–1793*, Warszawa – Poznań 1973, s. 79–80.

⁴² Volumina Legum VIII, 192–200. Szerzej: W. Dutkiewicz, op. cit., s. 225–235; F. K. Fierich, op. cit., s. 43–113, P. Burzyński, op. cit., T. I, s. 289–290, P. Dąbkowski, op. cit., T. I, s. 135, *Prawo polityczne i cywilne Korony Polskiej y Wielkiego Xięstwa Litewskiego to iest Nowy Zbiór Praw Obojga Narodow od Roku 1347, az do Terazniejszych czasow. Tom Drugi*, Warszawa 1791 r., s. 342–349.

⁴³ Volumina Legum VIII, 192.

⁴⁴ Szerzej: F. K. Fierich, op. cit., s. 15–16, 21.

⁴⁵ Tak uważa F. K. Fierich, op. cit., s. 16. Uzasadnia to tym, że wydanie konstytucji nastąpiło w 1775 r., zatem najnowszym ówczesnym wydaniem było wydanie norymberskie z 1764 r. Tak samo twierdził W. Dutkiewicz, op. cit., s. 235. Inne wydania: Amsterdam (1742 r.), Wenecja (1746 r.), Wittenberga (1748 r.), Genua (1748 r.), Frankfurt (1748 r.), Frankfurt (1756 r.), Norymberga (1779 r.).

W związku z tym do źródeł ówczesnego prawa wekslowego zaliczyć należało: 1) konstytucję z 1775 r. wraz z ustawami dodatkowymi, 2) dzieło Heineciusa *Elementa Iuris Cambialis*, 3) prawo zwyczajowe i zwyczaje wekslowe występujące na określonych obszar ówczesnej Rzeczypospolitej⁴⁶.

Konstytucja była *de facto* konglomeratem przepisów prawa materialnego i procesowego. Poza tym zawierała również przepisy egzekucyjne. Została ona podzielona na osiem paragrafów. Były to: § I. O wexlach, § II. O protestach, § III. O preskrypcyi, § IV. O osobach wexlujących, § V. O procesie wexlowym, § VI. O appellacyach, § VII. O exekucjach wexlowych, § VIII. Ius subsidiarium.

W paragrafie pierwszym została podana legalna definicja weksła, która brzmiała: *Wexel iest karta ręczna, tak zwana, przez którą dłużnik obowiązuję się swemu kredytorowi wypłacić pewną summę na pewny czas, albo za pokazaniem tey karty*⁴⁷. Konstytucja wymieniała dwa podstawowe rodzaje weksli: weksel własny i trasowany, wymieniając ich części składowe. Zaliczyć do nich należało w przypadku weksła trasowanego przede wszystkim: 1) nagłówek (*lemna*), 2) weksel sam (*litterae ipsae*), 3) adres i podpis (*subscriptio*).

Weksel własny składał się z podobnych części, przy czym konstytucja wymieniała enumeratywnie jego części, podając nawet przykład: *w Warszawie dnia osmego Listopada tysiącznego siedemsetnego siedemdziesiątego czwartego zł. 103 za miesięcy sześć od daty dzisiejszey zapłacić powinienem, za tym moim własnym iedynym wexlem do rąk Imci Pana Dawida Mewiusza, albo komu innemu za iego zleceniem, summę sto trzy czerwonych zł. obrączkowych, ktorey walor odebrałem... Ierzy Semproniusz akceptuię na mnie samego, Ierzy Sepronius*⁴⁸. Poza tym zawierała ona także instytucję indosu oraz akceptu wekslowego. Co ciekawe weksel mógł być sporządzony w jakimkolwiek języku europejskim⁴⁹.

W praktyce weksle, wystawiane w owym okresie, miały zwykle następującą postać⁵⁰:

a) weksel trasowany:

*„w Krakowie dnia 25 Kwietnia 1789 na Rynskich 4500 Currant.
Dwa Miesiące od Daty raczy WPan zapłacić za tym naszym Prima Wexlem
na odkaz Pana Samuela Saula y Syna Rynskich Cztery Tysiące Pięćset Currant.
Walor odebrałem na rachunek podług uwiadomienia.*

Im. Pan Chrystyan Barkenstein.

*Jana Heinricha Kluga
Nieboszczyka Synowie.*

w Wiedniu. Prima.”

⁴⁶ F. K. Fierich, op. cit., s. 21.

⁴⁷ Volumina Legum VIII, 192.

⁴⁸ Ibidem.

⁴⁹ Szerzej F.K. Fierich, op. cit., s. 48–61.

⁵⁰ Ibidem, s. 48, 58; T. Ostrowski, op. cit., s. 374–375 (*Formy Litewskie: Wexlu*).

b) sola (własne) weksle:

„W Warszawie Dnia Dwudziestego Osmego Października tysięcznego Siedmsetnego Osmdziesiątego Roku na Czerwonych Złt. Osmset. Na dzień pierwszy miesiąca Września w Roku przyszłym Tysięcznym Siedmsetnym Ośmdziesiątym Pierwszym zapłacę za tym iednym Wexlem moim WIMCi Panu Janowi Niewiescińskiemu, Szambelanowi JKMCi, lub innemu Komu za Jego zleceniem Czerwonych Złotych Osmset, dico Nro 800, ktorey Summy Walor w gotowiźnie do Rąk moich odebrałem, deklaruiąc na terminie zapłacić punktualnie pod obowiązkiem Praw Wexlowych. Datt ut supra Teodor Szymanowski S. JKMC. Daię ten Wexel na Mnie Samego Teodor Szymanowski SJKMCi.”

W Wilnie Dnia N. Miesiąca N.
Roku N. na Złt: Polsk: N.

Za Miesiący sześć od Daty dzisiejszey, to iest: Dnia N. Miesiąca N. Roku N. za tym moim iednym własnym Wexlem do rąk W. J. P. N. albo komu ten wexel zlecony będzie, zapłacić powinien Summę Złt: Polsk: N. ktorey walor odebrałem.

Akceptuie na mnie, i wszelkie
Dobra moje
Powtornie daiący Wexel,
W tym miejscu podpisać się powinien.

W tym miejscu podpis
daiącego Wexel.

Należy w tym miejscu zwrócić uwagę na papier, na jakim powinny być sporządzane weksle. Mianowicie chodzi o opłaty stemplowe, a konkretnie tzw. papier stemplowy, z którego wpływy miały zasilać dochody państwowe. Pobór opłat stemplowych został zapoczątkowany przez wydaną w dniu 13 grudnia 1776 r. przez króla Stanisława Augusta za zdaniem Rady Nieustającej *Ordynację papieru stemplowanego*. Możemy w niej znaleźć przysięgę, dla osób zajmujących się ówczesnym wymiarem sprawiedliwości, w której między innymi znajduje się następujący *passus*: *żadnego kwitu de pretio bonorum ani zapisu w aktach, które sprawuję, inaczej nie przyjmę i nie zapiszę, szczególnie tylko na stęplowanym i przyzwoitej ceny papierze, także roboracyi i oblaty kontraktów zastawnych, także kart ręcznych i weksłów nie na stęplowanym i przyzwoitej ceny papierze będących nie przyjmę*⁵¹.

⁵¹ S. Kutrzeba, *Zbiór aktów do historii ustroju sądów prawa polskiego i kancelarii sądowych województwa krakowskiego z wieku XVI–XVIII*. Archiwum Komisji Prawniczej, Kraków 1909, t. VIII, nr 268, s. 254. O tym: T. Ostrowski, op. cit., s. 230–235.

Oprócz tego konstytucja z 1775 r. regulowała obrót skryptami dłużnymi z rygiem prawa wekslowego, które nie były weksłami w pełnym tego słowa znaczeniu. Dotyczyło to zapewne dwóch przypadków, którymi były: 1) skrypt co do formy nie odpowiadający weksłowi, ale co do treści był to weksel (tzw. *Bastardwechsel*), 2) obejmujący czynność prawną (pożyczka, najem, dzierżawa), przy czym do obowiązku zapłaty dołączono klauzulę *cam-bialis*, w związku z tym czynność prawna podlegała ocenie według, rzecz można, prawa powszechnego, zaś wspomniana klauzula miała, moim zdaniem, charakter akcesoryjny⁵².

W związku z tym rygor prawa wekslowego miał jedynie wzmocnić stanowisko wierzyciela poprzez nadanie zobowiązaniu dłużnika charakteru zobowiązania wekslowego. Egzemplifikacją może być skrypt, na podstawie którego Żyd, wzięwszy od szlachcica wódkę w celach handlowych, zobowiązał się należność oddać w określonym dniu lub ponieść karę za nieoddanie oraz odpowiadać w sądzie grodzkim lub ziemskim, czy też pozew ks. Hugona Kołłątaja z 1778 r., który nabył skrypt wystawiony na Józefa Kownackiego, przeciwko F. Junosza-Podoskiemu kasztelanowi ciechanowskiemu, który dotyczył wina wziętego na kredyt⁵³.

Interesujące jest zagadnienie weksli na okaziciela, których konstytucja z 1775 r. nie wymieniała, a ówczesni teoretycy prawa wekslowego uważali za niedopuszczalne⁵⁴. Jednakże były one używane w praktyce, gdyż wystawiania weksli na *ukaziciela* zabroniła dopiero szlachcie posesjonatom konstytucja z 1778 r.⁵⁵. W związku z tym należy przyjąć, że normy dotyczące wystawiania weksli na okaziciela miały charakter zwyczajowy lub nawet partykularny. Co ciekawe weksle na *ukaziciela* były wówczas najczęstszym rodzajem weksła, mając najczęściej postać weksła własnego⁵⁶. Natomiast weksle trasowane były głównie używane przez kupców w dwojakiej formie: albo kupiec zagraniczny wystawiał go przesyłając do akceptu kupcowi polskiemu, albo odwrotnie polski kupiec przysyłał weksel do akceptu za granicę⁵⁷.

Istotne znaczenie dla prawa wekslowego miał paragraf dotyczący zdolności wekslowej, który taksatywnie wymieniał osoby niezdolne do zaciągania zobowiązań wekslowych. Były to:

1) dzieci pod władzą rodziców, nie mające własnego majątku, 2) małoletni pod władzą opiekunów, 3) żony pod zwierzchnością mężów, 4) duchowni⁵⁸.

⁵² Volumina Legum VIII, 192 pkt. 6; 198 pkt. 6. F.K. Fierich, op. cit., s. 65–66.

⁵³ G. Bałtruszajtys, op. cit., s. 123.

⁵⁴ F.K. Fierich, op. cit., s. 21.

⁵⁵ Volumina Legum VIII, 956.

⁵⁶ F.K. Fierich, op. cit., s. 52.

⁵⁷ Ibidem, str. 45. Podane są tam przykłady takich weksli.

⁵⁸ Volumina Legum VIII, 195. Szerzej: F.K. Fierich, op. cit., s. 70–79.

W późniejszym okresie czasu został on rozszerzony w stosunku do szlachty.

Gdy po wystawieniu weksel nie został zapłacony w określonym terminie, wówczas powinien być nastąpić protest, tzn. publiczny akt odmowy zapłaty sumy pieniężnej, jaką reprezentował weksel⁵⁹. Dotyczył on weksli trasowanych, gdyż weksle własne mu nie podlegały⁶⁰. Kognicja sądu była wprost określona w konstytucji w paragrafie V, zaś apelacja w VI. Generalnie sądem właściwym, w zależności od wyboru powoda, dla spraw wekslowych był sąd komisji skarbowej, albo sąd I instancji właściwy dla pozwanego, przy czym apelację od wyroku ostatniego z nich, w sprawach powyżej 300 złp., rozpatrywał sąd komisji skarbowej⁶¹.

W toku procesu wekslowego pozwany mógł się zastrajać tylko ekscepcjami enumeratywnie wymienionymi w konstytucji. Mianowicie były to:

1) *inhabilitatis personae* (niezdolność do zaciągania zobowiązań wekslowych), 2) *temporis anticipationis* (pozwanie przed terminem płatności), 3) *falsi* (falszerstwo podpisu, a tym samym treści weksla), 4) *praescriptionis* (ogólnie rzecz ujmując przedawnienie, określone w paragrafie III konstytucji)⁶².

Tak precyzyjne określenie ekscepcji (zarzutów) powodowało, że prawo wekslowe zgodnie ze intencjami prawodawcy miało charakter *strictissime juris*⁶³. Celowi temu służyło również wekslowe postępowanie egzekucyjne, które ostatecznie mogło być skierowane bezpośrednio przeciw osobie dłużnika *gdyby kredytor nie miał satysfakcji z substancji*⁶⁴. Co ciekawe nie polegało ono na umieszczeniu dłużnika w więzieniu, ale na ograniczeniu jego wolności do momentu zapłaty sumy, na którą opiewał dokument wekslowy, poprzez *przydanie straży osobie na miejscu uczciwym*⁶⁵. Oczywiście taki sposób egzekucji należności wekslowej nie był zrozumiały dla szlachty, bowiem nie mogła ona zrozumieć, że zaprzysiężoną przez króla *zasadę „neminem captivabimus nisi jurem victum” mógł łamać jakiś tam przybysz lub innowierca dlatego tylko, iż mu pieniędzy na terminie nie oddano...*⁶⁶.

W konstytucji brak było ekscepcji (zarzutu) *non numeratae pecuniae*, co powodowało że pożyczka udzielona na podstawie weksla miała często

⁵⁹ Volumina Legum VIII, 193–194.

⁶⁰ Szerzej: F.K. Fierich, op. cit., s. 94–97.

⁶¹ Szerzej: G. Bałtruszajtys, op. cit., s. 93 i n.

⁶² Volumina Legum VIII, 197. Szerzej: T. Ostrowski, op. cit., s. 142–151.

⁶³ Volumina Legum VIII, 192.

⁶⁴ Ibidem, 199.

⁶⁵ Ibidem.

⁶⁶ J. Louis, op. cit., s. 11.

postać ukrytej lichwy. Bowiem osoba dająca kredyt mogła żądać od wystawcy weksla (własnego) sumy pieniężnej wielokrotnie przekraczającej wielkość otrzymanej gotowizny, w zamian za złożenie podpisu na dokumencie wekslowym. Wpływ na to miało, jak twierdzi nie bez słuszności F.K. Fierich, wydanie Konstytucji z 1775 r. pod tytułem: *Ustanowienie prowiźzi, y ubeśpieczenie kredytorow*⁶⁷. Ustanawiała ona prowiżję z tytułu pożyczki na 5% rocznie, przy czym gdyby ktoś ustanowił większe oprocentowanie, wówczas narażony był na karę 500 grzywien. W związku z tym spowodowało to, że szlachta „nie mogła znaleźć chętnych kapitalistów”⁶⁸ do udzielania kredytu. Dlatego też z konieczności musiała korzystać z kredytu wekslowego, który miał charakter lichwiarski. Albowiem weksel znakomicie nadawał się do tego typu operacji, w szczególności weksel na „ukaziciela” (okaziciela).

2. Konsekwencją stosowania w praktyce prawa wekslowego z 1775 r. były późniejsze konstytucje z lat 1776, 1778, 1780. Pierwsza z nich dotyczyła zagrodzenia *młodym traceniam substancji*⁶⁹, którzy nie mieli tzw. *competentiam annorum*. Rzecz ciekawa: nie określała ona ściśle cezur wiekuowej⁷⁰. Druga z nich była dopełnieniem wyżej wymienionych konstytucji dotyczących prawa wekslowego (1775, 1776 r.) i określała ściśle wiek, od którego można było zaciągać zobowiązania wekslowe na 24 lata. Poza tym szlachcie posesjonatom zakazano wystawiać weksle na „ukaziciela”, gdyż przy ich pomocy *lichwiarz mógł z łatwością opanować swoje ofiary, bez obawy surowości prawa i wzgardy społeczeństwa*⁷¹. W celu wykonania konstytucji i uniknięcia antydatowania weksli, zwłaszcza na *ukaziciela* konstytucja obligatoryjnie zobowiązywała do ich terminowego oblatowania, tzn. wciągnięcia do ksiąg sądowych⁷².

Była ona poddana debacie sejmowej, której za podsumowanie niech służy wypowiedź posła lubelskiego, a zarazem starosty łukowskiego, Dłuskiego, że nawet *naylepsze przedsięwzięcia truie często złe rzeczy używanie*⁷³.

⁶⁷ Volumina Legum VIII, 181–182. Twierdzi tak F. K. Fierich, op. cit., s. 23; W. Dutkiewicz, op. cit., s. 221–225; M. Howorka, op. cit., s. 14.

⁶⁸ F. K. Fierich, op. cit., s. 23.

⁶⁹ Volumina Legum VIII, 886.

⁷⁰ J. Louis, op. cit., s. 16. Interesujące są na ten temat rezolucje Rady Nieustającej sprzed 1778 r., które dotyczą określenia wieku osób oraz majątku, jakim mogą rozporządzać osoby mające *competentiam annorum* (F. K. Fierich, op. cit., s. 73–74).

⁷¹ Volumina Legum VIII, 956. F. K. Fierich, op. cit., s. 23–24.

⁷² Z. Kaczmarek, B. Leśnodorski (pod redakcją J. Bardacha), *Historia Państwa i Prawa Polski*, T. II, Warszawa 1966, s. 21.

⁷³ „Dyaryusz Sejmu Walnego Ordynaryjnego Warszawskiego sześćo niedzielnego Roku Pańskiego 1778”, Warszawa 1779 r., s. 217. (F. K. Fierich, op. cit., s. 26).

Bardziej krytyczny był poseł różański Wiszowaty, który stwierdził, że prawo wekslowe *wszelkiego oszukania, podstępów i wyłudzenia pierwszym Kraiu naszym iest narzędziem; tego więc szkodliwego dla Stanu Szlacheckiego Prawa uchylenie, stanie się pożytkiem Rzeczypospolitej, niech one podług swego pierwszego iestestwa, w samym mieści się handlu i Stanie Kupieckim*⁷⁴.

Następna konstytucja z 1780 r. w ogóle zakazała wystawiania weksli przez szlachtę i jej uchwalenie nastąpiło po burzliwej dyskusji w *Izbie poselskiej*, gdyż *Izba senatorów zgodziła się na nią jednogłośnie w głębokim milczeniu*⁷⁵. Egzemplifikację tego mogą stanowić wypowiedzi poszczególnych posłów, które jednocześnie określały przyczyny jej uchwalenia. I tak, poseł inflancki Cicziszewski stwierdził, że *od wprowadzenia weksli widzimy fatalną epokę oszustwa i ostatniego łupieżstwa*⁷⁶. Natomiast poseł łomżyński Drewnowski, popierając wypowiedź swego poprzednika, podkreślił, że *weksle wychodziły na kilkanaście tysięcy czerwonych złotych, choć ledwo tysiąc lub kilkaset na nie wzięto*⁷⁷. Konstatacja była jedna: *weksle są źródłem utraty majątku szlacheckiego i oszukaństwa podjętą*⁷⁸. W takiej oto sytuacji została uchwalona konstytucja z 1780 r., która zakazywała szlachcie wystawiania weksli, przy czym osoby stanu szlacheckiego mogły je przyjmować od bankierów i kupców. Konstytucja nie obejmowała zakresem swojej regulacji stanu mieszczańskiego, czego późniejszą konsekwencją było *Ostrzeżenie względem indygenatów z nobilitacyi* z 1790 r.⁷⁹. Oczywiście weksel, jako narzędzie machinacji lichwiarskich, nie był używany tylko w stosunku do szlachty, gdyż nawet kupcy krakowscy skarżyli się na *Żydów wexlarzów, którzy chrześcijan i katolików temi lichwami i fantami rojnują*⁸⁰.

Konkludując, następujące przyczyny złożyły się na uchylenie mocy obowiązującej konstytucji z 1775 r. w stosunku do szlachty: 1) weksel stał się formą pożyczki lichwiarskiej, 2) funkcjonowanie weksli na okaziciela, które umożliwiały stosowanie praktyk lichwiarskich, 3) brak umieszczenia w konstytucji ekscpekcji *non numeratae pecuniae*, pozostawiającej przynajmniej teoretycznie możliwość podniesienia zarzutu lichwy przez dłużnika wekslowego, a także ograniczenie dopuszczalności ekscpekcji jedynie do ich wąskiego krę-

⁷⁴ Ibidem.

⁷⁵ Volumina Legum VIII, 979. J. Louis, op. cit., s. 17.

⁷⁶ J. Louis, op. cit., s. 17.

⁷⁷ Ibidem, s. 18.

⁷⁸ Ibidem.

⁷⁹ Volumina Legum IX, s. 193. F.K. Fierich, op. cit., s. 33.

⁸⁰ *Kraków 23 kwietnia 1783 r. Protokół posiedzenia Krakowskiej Kongregacji Kupieckiej. Sprawa jarmarków* (w:) S. Kutrzeba, J. Ptaśnik, *Dzieje Handlu i Kupiectwa Krakowskiego*, Kraków 1910, s. 165, 168.

gu, 4) nieznanomość przez szlachtę zwłaszcza *młódź szlachecką* zasad prawa wekslowego i związanych z wystawieniem weksla skutków prawnych, 5) zbyt duża rygorystyczność prawa wekslowego powodująca *iż rygor wekslowy w Polsce był doprowadzony do ostatecznych granic*⁸¹.

Oprócz wyżej wymienionych regulacji prawnych na uwagę zasługuje projekt *Zbioru Praw Sądowych* A. Zamoyskiego z 1778 r.⁸², który zawierał unormowania dotyczące prawa wekslowego. Projekt ów znosił w ogóle instytucję weksli na okaziciela, wprowadzał dla wszystkich weksli akt diligencji (starranności) wekslowej – protest, możliwość wystawiania weksli przez osoby nie umiejące pisać przy pomocy podpisów złożonych przez dwóch świadków, jak również instytucję *zaręczycieli* i współpodpisujących, przy czym poręka wekslowa (awal) miała charakter na wskroś cywilistyczny, gdyż odpowiedzialność poręczyciela miała charakter subsydiarny⁸³. Generalnie normy zawarte w zbiorze miały charakter nowelizacji konstytucji z 1775 r. Poza tym projektem istniał jeszcze projekt *Kodeksu Stanisława Augusta*, który zawierał regulacje dotyczące prawa wekslowego⁸⁴.

Reasumując konstytucja z 1775 r. i jej uzupełnienia zostały wydane między I a II rozbiorem Rzeczypospolitej. W związku z tym nie obowiązywały na obszarze włączonym do państw zaborczych w 1772 r. Natomiast na tym terenie obowiązywały regulacje państw zaborczych⁸⁵. Jedynym późniejszym odstępstwem od tej zasady było wprowadzenie na obszarze Księstwa War-

⁸¹ F. K. Fierich, op. cit., s. 113.

⁸² Zbiór ten został opracowany na podstawie konstytucji z 1776 r. (Volumina Legum VIII, 875–876), która upoważniała A. Zamoyskiego do jego „uformowania”. Jednakże nie został on wprowadzony w życie, a w konstytucji z 1780 r. (Volumina Legum VIII, 979) stwierdzono, że *y na żadnym Seymie aby nie był wskrzeszany, mieć chcemy*.

⁸³ Szerzej: S. Borowski, *Projekt Noweli Wekslowej A. Zamoyskiego z roku 1778 z przedmową J. Namitkiewicza*, Warszawa 1926 r., F. K. Fierich, op. cit., s. 34–35.

⁸⁴ Szerzej: F. K. Fierich, op. cit., s. 36–37, A. Ohanowicz, Z. Radwański, *Ostatnia próba kodyfikacji prawa cywilnego w Rzeczypospolitej szlacheckiej (Kodeks Stanisława Augusta)*, PiP z 1952 r., z. 11.

⁸⁵ Na obszarze zaboru pruskiego obowiązywała Ustawa Wekslowa Pruska z dnia 30 stycznia 1751 r., na podstawie rozporządzenia z 20 września 1773 r. Natomiast od 1 września 1797 r. obowiązywał Landrecht Pruski. Na obszarze Galicji Wschodniej obowiązywała Ustawa Wekslowa Wschodnio-Galicyska z dnia 22 lipca 1775 r. oraz związane z nią: patent z 24 października i 2 listopada 1793 r. Poza tym Dekret Nadworny z 2 listopada 1790 r. W Galicji Zachodniej obowiązywała od 1 stycznia 1798 r. ustawa wekslowa, wzorowana na Wschodnio-Galicyskiej, której podstawę stanowiła Ustawa Austriacka z 1763 r. Na obszarze II i III zaboru rosyjskiego, zgodnie z ukazem z 12 grudnia 1796 i 9 września 1801 r. został utrzymany przedrozbiorowy system prawny. Tego stanu nie zmieniła Ustawa Wekslowa Rosyjska z 1832 r., zastępująca Ustawę Wekslową Rosyjską z 1729 r. Natomiast na podstawie ukazu z 25 czerwca 1840 r., dotyczącego Guberni: Kijowskiej, Podolskiej, Wołyńskiej, Mińskiej, Wileńskiej i Grodzieńskiej oraz Obwodu Białostockiego, obowiązywać zaczęło ustawodawstwo rosyjskie. Szerzej: F. K. Fierich, op. cit., s. 37–43; F. Fla mm, *Rzecz o wekslach i czekach na tle międzynarodowym*, Warszawa 1882, s. XXVIII–XXXI; J. Louis, op. cit., s. 19–20.

szawskiego Francuskiego Kodeksu Handlowego z 1807 r., który w swojej treści zawierał przepisy dotyczące prawa wekslowego. Nastąpiło to w dniu 1 maja 1809 r.⁸⁶ Postanowienia Kodeksu, w zakresie prawa wekslowego, obowiązywały, na obszarze dawnego Królestwa Kongresowego, do wejścia w życie rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 14 listopada 1924 r. o prawie wekslowem⁸⁷. Podobnie było w przypadku pozostałych regulacji z okresu zaborów, które dotyczyły prawa wekslowego.

⁸⁶ Dziennik Praw Księstwa Warszawskiego Nr 10, t. I, s. 239–241. Został on później wprowadzony do przyłączonych obszarów pogalicyjskich (Dziennik Praw Księstwa Warszawskiego Nr 18, t. II, s. 220–221, Nr 28, t. III, s. 157 i n.). Kodeks utrzymał się w departamentach dawnego Księstwa Warszawskiego, które weszły w skład Królestwa Polskiego oraz w Wolnym Mieście Krakowie do momentu jego likwidacji w 1846 r. Przepisy dotyczące prawa wekslowego znajdowały się w Księdze Pierwszej Tytuł Ósmy Art. 110–189 Kodeksu Handlowego Napoleona. Szerzej: W. Skorochód-Majewski, *Kodeks Handlowy z zlecenia JWGO Ministra Sprawiedliwości przetłomaczony*, Warszawa 1808; W. Skorochód-Majewski, *Kodeks Handlowy z zlecenia JW. Ministra Sprawiedliwości przełożony*, Warszawa 1811; W. Skorochód-Majewski, *Kodeks Handlowy wraz z powodami z zlecenia JW. Ministra Sprawiedliwości*, Warszawa 1834; A. Heylman, *Kodex Handlowy. Przekład z przypiskami*, Warszawa 1847; *Kodeks Handlowy obowiązujący w Guberniach Królestwa Polskiego*, Petersburg 1876; D. Zieliński (wydanie pośmiertne), *O wexlach*, Warszawa 1884, s. 25–26; D. Zieliński, *O wexlach. Ogólne pojęcia i wiadomości historyczne* (odbitka z Przeglądu Sądowego, T. 3, z. 3), Warszawa 1869, s. 27–28; J. Fidler, St. Goldstein, *Kodeks Handlowy. Nowy przekład*, Warszawa 1916, 1918; J. Namitkiewicz, *Kodeks Handlowy obowiązujący w b. Królestwie Polskiem*, Warszawa 1927; W.I. Szatensztejn, *Kodeks Handlowy obowiązujący w b. Królestwie Kongresowem. Ustawy i rozporządzenia uzupełniające i związkowe wraz z orzecznictwem*, Warszawa 1932; H. Grynwaser, *Kodeks Napoleona w Polsce*, „Themis Polska”, Warszawa 1914, T. IV, s. 130–195; K. Sójka-Zielińska, *Wielkie kodyfikacje cywilne XIX wieku*, Warszawa 1973, s. 150–158; F. K. Fierich, op. cit., s. 39–42; Prawo wekslowe (w:) *Encyklopedia Handlowa Orgelbranda*, T. II, Warszawa 1914, s. 63 i n.; L. Méyet, *Weksel i prawodawstwo wekslowe* (w:) *Encyklopedia Handlowa*, Warszawa 1891, s. 478 i n.

⁸⁷ Dz. U. Nr 100, poz. 926.

Résumé

Pareillement aux autres pays contemporains, longtemps le droit de lettre de change en Pologne ancienne était coutumier. L'usage des obligations écrites du caractère abstrait, dont les premières mentions remontent au XIVe siècle, résultait des relations commerciales avec l'Occident, en particulier avec l'Allemagne. Pour la première fois, la clause au porteur est apparue en 1488. Avant l'apparition des premières lettres de change, il y avait les instruments juridiques semblables. Il s'agissait des documents, appelés «membranes», au porteur et «mamrys» («mamrans») utilisés par les Juifs. Les vraies lettres de change n'ont apparu qu'à la charnière des XVIe et XVIIe siècles. Dans leur contenu figuraient la somme déterminée mise en lettre, l'obligation à payer, l'indication de l'échéance du paiement et la signature du tireur au dos du document. Dans l'évolution du droit de lettre de change, les deux règlements particuliers – celui de Gdansk de 1701 et celui d'Elbląg de 1758 – avaient la signification très grande. Le procès de la formation du droit polonais de lettre de change a été achevé dans la constitution, intitulée «Ustanowienie Praw Wexlowych» («Etablissement des droits de lettre de change»), votée à la Diète Générale en 1775, ainsi que dans les constitutions postérieures des années 1776, 1778 et 1780. Après les partages de la Pologne, son territoire a été soumis sous les systèmes juridiques de trois Etats étrangers, à savoir celle de Prusse, de l'Autriche et de la Russie. Il y avait pourtant une exception. Au territoire du Duché de Varsovie est entré en vigueur le Code français de commerce de 1807, qui contenait aussi les dispositions sur le droit de lettre de change. Ce code a été reconnu aussi dans le Royaume de Pologne, créé par le Congrès de Vienne en 1815. Il y restait en vigueur jusqu'au 1924.